

Dubravka Sesar
Filozofski fakultet, Zagreb

Kašubi govore kašupski, ali koga to osim njih još zanima?¹

Društvene promjene početkom 90-ih omogućile su otvaranje i aktualizaciju do tada potisnutih, često i politički tabuiziranih pitanja, vezanih uz pojedine etničke grupacije, njihove kulturne posebnosti, njihov jezik i književnost. Među takvima je i kašupska etnička zajednica koja se do danas služi i vlastitim idiomom. Zanimanje slavistike za kašupsku problematiku u posljednje je vrijeme sve veće pa i ovaj članak, nudeći okvirni uvid u genezu i perspektive rješavanja kašupskoga jezičnoga problema, želi na svoj način odgovoriti na pitanje iz naslova.

Izuzmemo li kašubološke reference u poznatim poredbenoslavističkim radovima Dalibora Brozovića (prije svega njegov Standardni jezik, 1970.), kašupskom se problematikom u hrvatskoj slavistici nitko nije sustavnije bavio, a može se reći da joj ni svjetska slavistika nije posvećivala znatniju pozornost. Iznimka je poljsko jezikoslovlje koje je, načelno stavljajući pitanje kašupskoga idioma u dijalektološki okvir, ostavilo otvorenim niz problema vezanih uz njegove kulturne i druge društvene funkcije. Isticanje kašupskih regionalnih specifičnosti, prije svega jezičnih, često je izazivalo nerazumijevanje pa i optužbe za separatizam, koje su kašupsko pitanje politizirale, a time u određenoj mjeri i tabuizirale. Tako se o Kašubima u širem kulturnopovijesnom smislu znalo malo,² a o kašupskom se idiomu, unatoč sustavnim istraživanjima jezičnih povjesničara i dijalektologa koji su ga temeljito opisali, sa sociolingvističkoga gledišta otvorenije progovorilo tek prije dvadesetak godina. Danas se pitanje kašupskoga aktualizira i s obzirom na zahtjeve institucija buduće ujedinjene Europe, u

1 *Kaszëbi gôdają pò kaszëbskú, le czë chtos prócz nich ò tim wié?* – pitanje postavljeno u uvodnoj riječi novoga znanstvenoga časopisa *Cassubia Slavica* 1, 2003.

2 Pozornost Europe svojedobno je na Kašube skrenuo *Limeni bubanj* Güntera Grassa (rodenoga u Danzigu, tj. u Gdanjsku), ali je fenomen ostao u domeni njemačke književnosti.

čijim se dokumentima pravno regulira status regionalnih jezika (regional languages) i jezika manjina (minority languages).³

Problemizirajući sociokulturni status kašupskoga, radovi suvremenih kašubologa upućuju na manjkavosti tradicionalne hijerarhizacije idioma (od mjesnih govora i dijalekata do književnoga ili standardnoga jezika), prema kojoj se – u nedostatku pouzdanijih sociolingvističkih kriterija – termini *regional languages* i *minority languages* apliciraju na utvrđene tipove idioma, a ponekad se i proizvoljno tumače. Tako se regiolekti shvaćaju i kao regionalne (teritorijalne) varijante nacionalnoga (etničkoga) jezika ili kao sinonim za dijalekte, dok se jezici manjina ili manjinski jezici, iako su nedvosmisleno definirani kao jezici nacionalnih ili etničkih manjina (poput gradišćanskohrvatskoga u Austriji i ukrajinskoga u Poljskoj, ili pak lužičkosrpskih jezika u Njemačkoj), shvaćaju i kao idiomi manjine govornika u okviru istoga nacionalnoga korpusa⁴ – u smislu Duličenkova pojma književnih mikrojezika.⁵ Slavenski idiomi, posebno oni *granični* ili *rubni*, nude obilje grade za određivanje i klasifikaciju kriterija koji bi bili primjereni novoj sociolingvističkoj tipologiji, a sam primjer kašupskoga potiče na istraživanje drugih »atipičnih« jezika i uspostavu takvih kriterija. Zato se kašubološkom problematikom – uz poljske, njemačke i druge kašubologe, među kojima se ističu Hanna Popowska–Taborska, Jadwiga Zieniukowa, Edward Breza, Ewa Rzetelska–Feleszko, Alfred Stęszew Majewicz, Jerzy Treder, Wiesław Boryś, Friedhelm Hinze, Ferdinand Neureiter, Aleksandr Dmitrievič Duličenko i dr. – komparativno bave i sorabisti, pomoranisti i baltolozi, a nadalje slavisti kojima su kašupske teme sastavni dio istraživanja »malih« jezika i književnosti.⁶

Respektirajući činjenicu da suvremena slavistika mijenja svoj odnos prema kašupskom jezičnom pitanju, pokušat ćemo jednom sociolingvističkom sintezom (s neizbježnim ekstralingvističkim podatcima) odgovoriti na pitanje iz naslova.

Ime *Kašubi* odnosi se i na etničku zajednicu (hrv. Kašub, Kašubi; kaš. Kaszëba, Kaszëbi; polj. Kaszuba, Kaszubi; njem. Kaschube, Kaschuben) i na područje na kojemu ona obitava (hrv., kaš. i polj. *pl. tantum* – Kašubi, Kaszëbë, Kaszuby; njem. sg. Kaschubei). Etimologija imena nije razjašnjena,⁷ a brojne

3 Ovdje mislimo na Europsku povelju o regionalnim jezicima i jezicima manjina (*European Charter for Regional or Minority Languages*), koju je 1992. odobrilo Vijeće Europe.

4 Tako npr. B. Kryżan–Stanojević i J. Silić u *Języki mniejszości i języki regionalne* (2003: 223–235) postavljaju i elaboriraju pitanje »kajkavske jezične manjine u Hrvatskoj«.

5 Za hrvatski je jezik zanimljivo da Duličenko (1997: 232–233), razlikujući dva tipa književnih mikrojezika – *otočne* i *matične*, među prve ubraja gradišćanskohrvatski i moliški »slavenski«, a među druge hrvatsku čakavštinu i kajkavštinu.

6 Širi uvid u takva jezikoslovna istraživanja daju zbornici *Obraz językowy słowańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe* (1997) te *Języki mniejszości i języki regionalne* (2003).

7 Uz starija tumačenja, vezana uglavnom za kašupske etnografske posebnosti, novija istraživanja sugeriraju da je pojam povezan s nazivom trave – *kaszube* koja obrasta močvare uz Baltik (Popowska–Taborska 1980: 22).

hipoteze o tome pitanju uvjetovane su starinom i raznolikošću kašupskih govora.

Područje Kašuba povijesno se mijenjalo, ali je oduvijek pripadalo širem pribaltičkom prostoru – Pomorju ili Pomeraniji (poljski Pomorze, njemački Pommern). Nekad naseljeni na širokim prostorima između Visle na istoku i Labe na zapadu, doline rijeke Noteć na jugu i Baltika na sjeveru, Kašubi danas zauzimaju sjeverni dio Poljske, točnije – istočni dio Pomorja – od Gdanjskoga zaljeva, odnosno poluotoka Hela i Gdynie na sjeveru do gradova Czersk i Chojnice na jugu (u dužini od oko 80 km) te između rijeka Piaonice i Brde na zapadu i gradova Lęborka i Bytowa na istoku. Prelazeći granice Poljske, Kašubi žive kao poljska nacionalna manjina i u istočnonjemačkim pograničnim područjima.

Povijest Kašuba. Činjenica da Kašubi nisu ostvarili političku samostalnost znatno otežava rekonstrukciju njihove povijesti koja se tako – fragmentarna i nepotpuna, lišena čvrstih oslonaca u ljudima i događajima i rasuta po raznim izvorima – utapa u povijesti Pomorja ili Pomeranije, odnosno Poljske i Njemačke.⁸

Najstariji izvori o povijesti Pomeranije dokazuju da se između etnonima Pomerani, Slaveni i Kašubi ne može staviti znak jednakosti i da Kašubima pripada posebno mjesto u slavenskom pomeranskom konglomeratu. Kašubi se prvi put spominju u Mierzwinjoj *Kronici* polovicom 11. stoljeća. Koristeći se kronikom Starih Lehita i poljskim crkvenim arhivima, taj je prvi poljski kroničar ostavio vrijedne zapise o slavenskim plemenima koja su živjela između Visle i Odre.⁹ Za najraniju povijest samih Kašuba najbitnije podatke donosi *Kronika Wielkopolska* iz 13. stoljeća, koja prvi put spominje pojam »terra Cassubiae«, vezan uz naslov vladara – »dux slavorum et Cassubiae«.¹⁰ Povijesni izvori iz 16.–18. stoljeća ne razlikuju geopolitički ograničeno područje Kašuba (»terra Cassubiae«) od prostora naseljenih kašupskim pučanstvom. Tako Andreas Cellarius u svome opisu Poljske – *Regni Poloniae Magnique Ducatus Lithuaniae*,

8 Cijelo područje Pomorja bilo je u 10. stoljeću u sastavu Poljske. U 11. stoljeću Zapadno se Pomorje (do rijeke Łebye, sa Szczecinom, Wolinom, Kołobrzegom) odvaja i osamostaljuje. Iako kneževinom (kasnije vojvodstvom) vladaju slavenski vladari, ona dolazi pod njemački utjecaj. U prvoj polovici 12. stoljeća u Wolinu se osniva biskupija. Ulaskom Zapadnoga Pomorja u sklop njemačkoga carstva (1181.) s njemačkom kolonizacijom jača i germanizacija. Nakon tridesetogodišnjega rata (1648.) zapadni dio Zapadnoga Pomorja (Vorpommern) dolazi pod švedsku, a istočni dio (Hinterpommern) pod njemačku vlast (Brandenburg), Švedska zatim tijekom nordijskoga rata (1720.) ustupa Brandenburgju južni dio pokrajine (sa Szczecinom), da bi 1815. cijelo Zapadno Pomorje pripalo Pruskoj. Istočno ili Gdanjsko Pomorje u 12.–13. stoljeću pripada Poljskoj, početkom 14. stoljeća dolazi pod vlast Njemačkoga viteškoga reda, a 1466. ga Kazimir IV. vojno vraća u sastav poljskoga kraljevstva. Uslijed triju dioba Poljske u drugoj polovici 18. stoljeća i Istočno Pomorje ulazi u sklop Pruske. Taj je dio (osim slobodnoga grada Gdanjska) Versajskim ugovorom 1919. vraćen Poljskoj, a nakon II. svjetskog rata pripalo joj je i Zapadno Pomorje, od Odre do Visle.

9 Povijest Pomorja, koje je do 1013. bilo pod vlašću Boleslava Hrabroga (Chrobry), kroničar povezuje s poviješću Poljske te svjedoči o povijesnim događajima od raspada poljskoga kraljevstva na kneževine 1037. do ponovnoga pripajanja Pomorja poljskoj kruni 1047.

10 Kronika suprotstavlja separatističku politiku pomorskih knezova ideji ujedinjenoga poljskoga kraljevstva. Smrću posljednjega »kneza Pomorja i Kašuba« – Boleslava XIV – 1635. završava povijest političke samostalnosti Pomorja.

Omniumque regionum juri Polonico subjectorum... (1659.) navodi da Poljska na zapadu graniči s Kašubima, koji pak zapadno od Gdanjska graniče s područjem Pucka. Problemi s određivanjem zapadne granice Poljske očituju se i u kasnijim povijesno–zemljopisnim leksikonima, kao što su *Neuermehrtes historisch–und geographisches allgemeines Lexicon* (1729.) i *Le grand dictionnaire historique* (1740.) Louisa Morerija.¹¹ Podatci potvrđuju da su istraživači pomicali povijesne granice Kašuba ovisno o shvaćanju etničke pripadnosti pučanstva koje je od davnina naseljavalo poljsko–njemačka pogranična područja uz Baltik, a posebne su im probleme stvarali nerazjašnjeni etnonimi preuzeti iz starijih izvora.¹²

Njemački izvori o Kašubima od poljskih se ponešto razlikuju u interpretacijama, ali ne bitno i u povijesnim činjenicama. Izvještaji njemačkih evangeličkih propovjednika s kraja 18. stoljeća svjedoče o otporu kašupskoga pučanstva prema njemačkom jeziku. Navodeći da se taj puk služi poljskom Biblijom i da dobro razumije poljski, ovi izvjestitelji zamjećuju i razlike između poljskoga jezika i kašupskih govora, koje doživljavaju otprilike kao razlike između *hochdeutsch* i *plattdeutsch*. Tako npr. Karl Gottlob von Anton, protiveći se uvođenju njemačkoga u bogoslužje, ističe da Kašubi imaju vlastiti jezik kojim su tiskane vjerske knjige.

Poznati poljski leksikograf, autor poljsko–njemačkoga rječnika (1835.), Krzysztof Celestyn Mrongowiusz skrenuo je 20–ih godina 19. stoljeća pozornost znanosti na neriješeno kašupsko pitanje. Ubrzo su Kašube »otkrili« i ruski istraživači P. I. Prejs i A. Hilferding. Od tada se zanimanje za Kašube povećalo, ali sva su genealoška istraživanja rezultirala samo raznim hipotezama. Do sada je iz kašupske problematike najbolje istražen jezik, u kojemu su i nositelji kašupskoga preporoda prepoznali najčvršće uporište kašupskoga identiteta.

Proljeće naroda donijelo je preporod i Kašubima. Pojava Floriana Ceynowe označava početak nove kašupske kulturne povijesti, u kojoj se za očuvanje *regionalnoga* kašupskoga identiteta zauzeo mladokašupski pokret na čelu s Aleksandrom Majkowskim. Osnivanje udruga poput Kašupskoga regionalnoga saveza (1929.)¹³ omogućilo je institucionalizaciju društvenoga, posebice kulturnoga djelovanja Kašuba u Poljskoj, koje je privuklo zanimanje istraživača i znanstvenika, ponajviše povjesničara i etnologa, a nadasve jezikoslovaca.

Kašupski jezik i književnost. Kao kompleksna pojava kašupski se *slučaj* do danas promatra prije svega kroz prizmu jezika te povezuje s određenjem njegove sociokulturne uloge u kašupskoj povijesti. Početci kašupske pismenosti

11 Oba leksikona navode da se Pomeranija sastoji od devet provincija, ali prvi sužava Kašupsku kneževinu (Herzogthum Cassuben) na svega tri toponima (grada), dok drugi proširuje granice Kašuba na područje današnjega središnjega Pomorja.

12 Tako wologoški kneževski kroničar Thomas Kantzow iz 16. stoljeća povezuje Kašube i s Venedima, a Albert Krantz s Vandalima (*Wandalia*, 1600.), dok Johann Micraelius u svome djelu *Altes Pommerland* (1640.) stanovnike oko rijeke i jezera Ľeba naziva Lebima, Lebljanima i sl. (prema Tacitu – Lemovios).

13 Zrzeszenie Regionalne Kaszubów – od 1956. Zrzeszenie Kaszubskie, a od 1964. Zrzeszenie Kaszubsko–Pomorskie.

sežu u doba reformacije koja je u prvoj polovici 16. stoljeća zahvatila područje Bytowa i Leńborka, međutim, kako su susjedna slovinska područja Smoldzina i Gardne do kraja 16. stoljeća bila pod jurisdikcijom nadbiskupije u Gnieźnu, koja je tamo slala velikopoljske svećenike, i bytowski su se pastori služili poljskom, tzv. *Radziwiłłowskom* Biblijom. Poljski prijevodi vjerske literature bili su jezično prilagođeni lokalnome puku i stoga puni kašubizama – fonoloških, morfoloških i leksičkih. Iz toga razdoblja potječe mnoštvo pisanih dokumenata,¹⁴ kao što su prijevodi i tumačenja biblijskih tekstova te pjesmarice evangeličkih pastora Szymona Krofeya i Michaela Brüggemanna Pontanusa, uz ostalo i Krofeyev prijevod Lutherovih Duhovnih pjesama (prva tiskana *kašupska* publikacija, 1586.) te Pontanusov prijevod njegova Maloga katekizma (1643.). Opiću se germanizaciji, kašupsko je pućanstvo prihvaćalo poljski kao svoj jezik, iako se njime nije služilo. O razlikama između poljskoga i kašupskoga svjedoći njemaćko–poljsko–kašupski rječnik spomenutoga Karla Gottloba von Antona (umro 1818.) i tri njegova rukopisa o Kašubima s njemaćko–kašupskim rječnikom, sastavljenim na osnovi nepoznatoga kašupskoga tumaća Lutherova katekizma.

O književnosti na kašupskom idiomu, kao ključnome ćimbeniku za razumijevanje uloge jezika u kašupskoj povijesti,¹⁵ mođe se govoriti tek od polovice 19. stoljeća. Pojava vodeće osobe kašupskoga preporoda – Floriana Stanisława Ceynowe (1817.–1881.) inicirala je novi odnos prema kašupskoj kulturnoj tradiciji i stvorila svijest o potrebi očuvanja kašupskih etnićkih posebnosti pod pruskom vlašću. Lijećnik, dobar poznavatelj tadašnjih europskih prilika i preporodnih zbivanja u bliskim slavenskim sredinama, Mickiewiczzev sljedbenik Ceynowa objavio je o kašupskom i na kašupskom više od dvadeset radova, uz ostalo 13 svezaka prvoga u Poljskoj ćasopisa o etnografskim pitanjima, kašupsku gramatiku, kašupski rječnik i niz radova o aktualnim kašupskim problemima. Ceynowino promicanje kašupskoga jezika našlo je plodno tlo u književnim i jezikoslovnim krugovima.

Potvrđujući vitalnost kašupskih govora, preporodno književno stvaralaštvo svjedoći i o težnji *regionalnih* pisaca da svoj jezik podignu na razinu književnoga; u tome je pogledu karakteristićna pojava popularnoga kašupskoga pisca Hieronima Jarosza Derdowskoga (1852.–1902.). Pojaćanoj germanizaciji Kašuba tada su se odupirala i tajna filomatska društva pa su se ubrzo pojavili kašupski rječnici Gustawa Poblćockoga (1887.), Leona Biskupskoga (1848.–1893.), Stefana Ramułta (1893.), Friedricha Lorentza (1908.–1912.) i drugih.

Sustavnoj germanizaciji koja je kulminirala 1887., povlaćenjem poljskoga i uvođenjem njemaćkoga u školski vjeronauk, Kašubi su se suprotstavili idejom regionalne samosvojnosti, koju je razvio mladokašupski pokret. Na njegovu je

14 Pod naslovom »Zabytki piśmiennictwa kaszubskiego« detaljno ih obraduje H. Popowska-Tańborska u: *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna* (2001: 71–80).

15 Kašupsko književno stvaralaštvo obradili su Andrzej Bukowski i Jan Drzeźdzon, a najpotpuniju sintezu daje austrijski istraźivać Ferdinand Neureiter, autor kašupske antologije (*Kaszubische Anthologie* 1971.) i povijesti kašupske književnosti (*Geschichte der Kaschubischen Literatur* 1978., 1991.).

čelu u početku bio liječnik i pisac Aleksander Majkowski (1876.–1938.), münchenski i berlinski student, koji je u Gdanjsku uređivao jedini poljski list u sjevernim Kašubima – *Gazetu Gdańsku*, izdao šest svezaka publikacije *Družba* na kašupskom i napisao jedno od najvažnijih djela kašupske književnosti uopće – *Żécé i przigodě Remusa*. Kad su 1902. F. Lorentz i I. Gulgowski osnovali Kašupsko etnološko društvo,¹⁶ oko kojega se okupila i kašupska njemačka inteligencija, Majkowski je odgovorio programatskim mladokašupskim glasilom *Gryf* i geslom »Što je kašupsko, to je poljsko«. Čelnicima pokreta – Majkowskom, J. Karnowskom, L. Heykeu, u početku i F. Sędziecekom, pridružili su se W. Wojciechowski, J. Patock, F. Kręcki, K. Kantak i mnogi drugi javni, svjetovni i crkveni, poslenici.

Na nesporazume, nerazumijevanja pa i optužbe za separatizam, koje su dolazile s poljske strane, Mladokašubi su odgovarali vlastitim izdavaštvom – od lijepe književnosti do rječnika i gramatika. Glasilo *Gryf*, od 1931. – pod uredništvom Aleksandra Labude – *Gryf Kaszubski*, postalo je tribina kašupske domoljubne inteligencije, kojoj su pripadali: ideolog i teoretičar pokreta, pisac i književni kritičar Jan Karnowski (1886.–1939.), svećenik, pisac i skupljač kašupske usmene baštine Leon Heyke (1885.–1939.), pjesnik Franciszek Sędzieceki (1882.–1957.), učitelj i folklorist Jan Patock (1886.–1940.) i dr. Izvan mladokašupskoga pokreta stvarala je, uz mnoge druge, »kašupska Konopnicka« – dramska spisateljica Teodora Kropidłowska (1879.–1931.). U listovima *Przyjacieł Ludu Kaszubskiego*, *Bënë ë Buten* i kalendaru *Vierni Naszinc* pisali su Jan Bilot, Alojzy Budzisz, Józef Klebba iz Kosakowa i dr.

Radikalnije od Mladokašuba nastupio je 1929. Kašupski regionalni savez, u kojemu su djelovali A. Majkowski, A. Labuda i J. Trepczyk. U cilju njegovanja i razvitka regionalne kulture osnovali su i vlastito glasilo – *Zrzesz Kaszëbskô*. Od 1964. preimenovana u Kašupsko–Pomorski savez, udruga je pokrenula još dva časopisa – *Kaszëbë* i *Pomerania* – te razvila bogato izdavaštvo koje traje do danas.

U središtu pozornosti proučavatelja kašupske problematike i dalje ostaje **jezik**. Unatoč kontroverzijama koje ju prate, kašubologija u novim društvenim okolnostima vidi svoju priliku i traži svoje mjesto u slavistici.

Različiti nazivi kašupskoga u poljskom jezikoslovlju – *dialekt kaszubski*, *język kaszubski*, *etnolekt kaszubski*, *kaszubszczyzna literacka*¹⁷ – najbolje ilustriraju i danas neodređen odnos slavistike prema tome idiomu, poglavito sa sociolingvističkoga gledišta. U genetskom smislu kašupski je manje problematičan; poznato je da zajedno s poljskim i izumrlim (u 18. stoljeću) polapskim čini lehitsku skupinu koja pripada zapadnoslavenskim jezicima. Jezikoslovci ga definiraju ili kao poseban slavenski jezik ili kao dijalekt poljskoga jezika. I potonji se pri tome slažu da se kašupski kao dijalekt suprotstavlja svim ostalim poljskim dijalektima, naime, iako je po nekim značajkama blizak velikopoljskom, a po nekima mazovijskom (ili mazovjeckom) dijalektu, sačuvao je vlastite arha-

16 Kaszubskie Towarzystwo Ludoznawcze – Verein für Kaschubische Volkskunde.

17 Prema: J. Treder, *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny*, Gdańsk 2002.

ične elemente i izgradio novije, tipično kašupske osobine. Kašupski se govori međusobno razlikuju po liniji sjever–jug. Najspecifičnije crte pokazuju sjeverni kašupski govori. Idući prema jugu, one se pojavljuju sve rjeđe, iako su pojedini elementi sačuvani i na području gorja Bory Tucholskie, gdje su se kašupski govori od davnina dodirivali s velikopoljskima. Utjecaji istočnih, mazovijskih govora na kašupski znatno su mladi. Na zapadu se kašupski našao pod utjecajem njemačkoga, a na jugu poljskih dijalekata.

Kašupski je naglasak vrlo raznolik: na jugozapadu inicijalan, tj. na prvom slogu (kao u lužickosrpskim jezicima), na jugoistoku (*Zaborze*) paroksitonski, tj. na predzadnjem slogu (kao u poljskom), a na sjeveru slobodan i dijelom pomičan. Sjeverni kašupski govori u pojedinim oblicima čuvaju i arhaični oksiton-ski naglasak (na posljednjem slogu); takvi su npr. dvosložni pridjevi – *do'bri*, *stod'ki*, *miod'ni*, komparativi priloga – *da'li*, *blė'zi*, *dro'zi*, skraćeni ženski oblici prošloga vremena – tipa *goto'wa*, *puco'wa*, *zamio'ta* i dr. Arhaično sjevernokašupsko obilježje su i glasovne skupine TarT, TloT (na mjestu poljskih TroT, TleT), npr. *warna*, *młoc*; (polj. *wrona*, *mleć*). Konstitutivna kašupska karakteristika, strana poljskom i njegovim dijalektima, jest neutralni samoglasnik »šva«, odnosno *ě* – nastao od staropomoranskih kratkih *i*, *y*, *u*, kao u riječima *cěcho*, *rěbė*, *Kaszėbė* (polj. *cicho*, *ryby*, *Kaszuby*). Nadalje, u kašupskom se javljaju tvrdi suglasnici *s*, *z*, *c*, *dz* – npr. *zěma*, *dzys*, *cało* – na mjestu mekih poljskih *ś*, *ź*, *ć*, *dź* (*zima*, *dziś*, *ciało*). Treće neopćepoljsko glasovno obilježje kašupskoga jest prijelaz nazala *ę* iza mekoga suglasnika *u*, kao npr. *jastrzib* (polj. *jastrząb*). Među posebnostima kašupskih oblika ističe se dvojina koja se pojavljuje u deklinaciji imenica, pridjeva i zamjenica, npr. redovito u instrumentalu množine u sintagmama tipa: (*dwóma/dwùma/dwiema*) *chorima ruka-ma*, *dobrima chłopama*, *naszima dzecama*, *twoima kotama*... te kod osobnih zamjenica: *ma*, *wa*, *naju*, *waju* (polj. *my*, *wy*, *nas*, *was*). Dual se javlja i u konjugaciji, npr. u prezentu – */ma/ robima*, */wa/ robita*, u zastarjelom, knjiškom perfektu – */ma/ jesma robiła*, */wa/ jesta robiła*, koji se danas rabi bez pomoćnoga glagola: */ma, wa/ robiła* (i polonizirano: */ma/ robiłasma*, */wa/ robiłasta*) te u kondicionalu – */ma, wa/ bė robiła*. Uza spomenuti perfekt sa sponskim glagolom *bęc* (biti) u kašupskom se, pod utjecajem njemačkoga, s pomoću glagola *miec* (imati) tvori i tzv. opisni perfekt, npr. *miòł zrobioné* (= zrobił), *miąta zrobioné* (= zrobiła). Njemački se utjecaj očituje u mnoštvu sintaktičkih konstrukcija, ali je najizraženiji u leksiku.¹⁸

U odnosu prema kašupskom jezičnom pitanju valja razlikovati dva osnovna pristupa – dominantni poljski i njemački. Njemački je pristup jednostavniji utoliko što kašupski kao slavenski idiom nije germanistički problem, a kao jezik/govor kašupske zajednice, tj. poljske nacionalne manjine u Njemačkoj ima i zadovoljavajući sociokulturni status. Njemačka se kašubologija razvija u tradiciji Lorentza, Tetznera, Hinzea i dr., što potvrđuju najnoviji radovi njemačkih

18 Opširan opis kašupskoga leksika daju Popowska–Taborska, H., Boryś, W. (1996).

kašubologa, poput Marcina M. Bobrowskoga,¹⁹ i pokretanje znanstvenoga časopisa *Cassubia Slavica* (2003.).

Uvjetovan povijesnom i zemljopisnom vezanošću Kašuba uz Poljsku, poljski je pristup kašupskome tradicionalno polonocentričan te uz mnoštvo dobrih pokazuje i neke loše strane. Zahvaljujući glasovitim poljskim dijalektolozima i jezičnim povjesničarima, prije svega Nitschu, Dejni i Stieberu, pokrenuta su sustavna istraživanja kašupskoga u usporedbi sa srodnim poljskim i drugim slavenskim dijalektima, rezultat kojih je temeljito opisana njegova *struktura* (prozodija, fonologija, morfologija, fleksija, sintaksa). Međutim, unatoč velikim i vrijednim znanstvenim prinosima kašubologiji, poljski su dijalektolozi utjecali na formiranje jednostranoga odnosa poljskoga jezikoslovlja prema kašupskom pitanju, a pokazalo se da svrstavanje kašupskoga među poljske dijalekte ne rješava problem. Štoviše, zbog zanemarivanja činjenica koje u hijerarhiji poljskih idioma kašupski čine specifičnim, problem se vratio na sociolingvističkoj razini, zahtijevajući preciznije određenje društvenoga statusa kašupskoga. Neodređenost njegova statusa proizlazi prije svega iz neodređenosti ekstralingvističkih čimbenika koji se odnose na njegove komunikacijske funkcije. Pri tome nije zanemariv podatak da »Kašuba, posebno onoga sa sjevera, Poljak razumije teško, štoviše, Poljaku se lakše sporazumjeti sa Slovakom nego s Kašubom« (Breza 1994: 15, Zieniukowa 2001: 64). Iako je razumljivo da takva situacija izaziva mnoge sumnje pa i strahove od hipotetičnoga kašupskoga separatizma, jezikoslovno nije lako opravdati isključivost lingvista koji kašupskome osporavaju pravo na jezičnu samobitnost.²⁰ Naime, »shvaćanje jezika obično podrazumijeva svijest o nacionalnoj samobitnosti, a Kašubi sebe smatraju Poljacima, iako sporazumijevanje na kašupskom suprotstavljaju sporazumijevanju na poljskom, tzv. *polašenju*, pa obično govore: poljski jezik i kašupski jezik« (Breza 1994: 16). Štoviše, s obzirom na višestoljetno opiranje Kašuba germanizaciji »bilo bi dobro prisjetiti se i misli B. Sychte iz njegova rječnika kašupskih govora: *Tome govoru... Poljska može zahvaliti što joj more neumorno pjeva svoju pjesmu.*« (isto: 18).

Odnos poljskoga jezikoslovlja prema kašupskome postupno se mijenja zahvaljujući rezultatima dugogodišnjih istraživanja u znanstvenim institucijama – Institutu za slavistiku Poljske akademije znanosti u Varšavi, Institutu za poljski jezik Poljske akademije znanosti u Krakovu i drugdje, a ozbiljne znanstvene rasprave o pitanju *Što je kašupski – dijalekt, etnolekt, jezik, književni jezik, književna kašupština?* pokazuju da je taj odnos u posljednje vrijeme evoluirao i u pogledu njegova sociokulturnoga statusa (Zieniukowa 2001). Nazivu *kašupski dijalekt* suprotstavljaju se novi nazivi, kao što su *kašupski etnolekt* (Majewicz 1989) ili *kašupski književni mikrojezik* (Duličenko 1997). Oba navedena naziva

19 Glavni urednik časopisa *Cassubia Slavica* – Marcin M. Bobrowski napisao je mali njemačko–kašupski rječnik (2004.), a dovršava i Kašubološku bibliografiju 1989–2003, koja će biti dragocjena novim istraživačima ove problematike.

20 U Gdanjsku je 17. listopada 1991. održan znanstveni skup o temi »Status językowy kaszubszczyzny« na kojemu je K. Dejna branio tradicionalni stav poljskih dijalektologa o kašupskom kao poljskom dijalektu (Breza 1994: 17–18).

odnose se na idiome koji nemaju ni prestiž ni sva obilježja književnoga (standardnoga) jezika, ali posjeduju neke njegove karakteristike (primjerice vlastitu književnu baštinu i normativnu jezičnu literaturu) te time nadilaze status dijalekta. Naziv *regiolekt*, koji se prema spomenutoj klasifikaciji u europskim dokumentima (*regional language*) odnosi i na kašupski, smatra se zbog svoje višeznačnosti lingvistički neprihvatljivim.²¹

Potvrđujući kontinuitet svijesti o jeziku kao osnovnoj sastavnici sustava vrijednosti Kašuba (Obracht–Prondzyński 2003), realnost je na kašupskom području, unatoč relativno malom broju govornika (njihov se broj kreće između stotinu i stotinu i pedeset tisuća), u međuvremenu nametnula potrebu sustavne jezične edukacije. Uz uvođenje predmeta *kašupski jezik* u škole (do sada u 50–ak škola) to podrazumijeva i obučavanje nastavnika za taj predmet na Sveučilištu u Gdanjsku, odnosno uvođenje studija kašupskoga jezika, književnosti i kulture te odobravanje i tiskanje potrebnih udžbenika. Od 1997. u Gdanjsku djeluje Kašupski institut koji se (kao sljednik Baltičkoga instituta) bavi znanstvenim istraživanjima Kašuba, a mnoge kašupske kulturne i prosvjetne ustanove djeluju i u drugim gradovima. Iz djelokruga Kašupsko–Pomorskoga saveza uz izdavanje mjesečnika *Pomerania* valja istaknuti i pokroviteljstvo nad pokrenutom kašupskom enciklopedijom.

Od 1975. godine, kad je objavljen Brezin i Trederov kašupski pravopis (*Zasady pisowni kaszubskiej*), proces normiranja se stalno ubrzavao. U međuvremenu je dovršen niz velikih i važnih jezikoslovnih projekata, primjerice glasoviti rječnik kašupskih govora (*Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej I–VII*, 1967.–1976.) Bernarda Sychte, kao i atlas kašupskoga i susjednih dijalekata (*Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, 1964.–1978.) u red. Z. Stiebera i H. Popowske–Taborske. Godine 1981. objavljena je Brezina i Trederova kašupska gramatika (*Gramatyka kaszubska. Zarys popularny*), a 1982. kašupsko–poljski i poljsko–kašupski rječnik (*Słowôrz kaszëbsko–polszczi i Słownik polsko–kaszubski*) A. Labude. Tiskani su i kašupski prijevodi Novoga zavjeta – Franciszeka Grucze (1992.) i Eugeniusza Gołąbka (1993.). Godine 1994. u Trederovoj je obradi izišao i Trepczykov poljsko–kašupski rječnik (*Słownik polsko–kaszubski*, 1–2) te etimološki kašupski rječnik (*Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*) W. Boryśa i H. Popowske–Taborske. Ovome nizu pripada i Gołąbkov konverzacijski priručnik *Rozmówki kaszubskie* (1992.) i njegov kašupski pisan pravopis – *Wskôzë kaszëbsczëgo pisënkù* (1997.) te normativni školski udžbenici – *Kaszubski język literacki. Podręcznik dla lektoratów* (1993.) i *Źcimë sã pò kaszëbskù* (2001.) R. Wosiak–Śliwe i M. Cybulskoga, zatim *Kaszëbsczë abecadło. Twój pierszi elementôrz* (2000.) W. Bobrowskoga i K. Kwiatkowske, *Kaszëbë. Ziemia i lëdze. Podręcznik języka kaszubskiego z ćwiczeniami* (2001.) D. Pioch i dr. Navedenim naslovima valja pribrojiti i mnoštvo znanstvenih studija, rasprava i drugih priloga objavljenih u znanstvenim časopisima i zbornicima sa znanstvenih skupova.²²

21 Wrocławska i Zieniukowa u: *Języki mniejszości i języki regionalne* (2003: 12).

22 Primjerice bibliografija objavljena u zborniku *Języki mniejszości i języki regionalne* (2003) navodi (posebno u seriji *Język na pograniczach*) i brojne novije kašubološke radove.

Kašupska književnost od polovice 19. stoljeća do danas dokumentira kontinuirano traganje za mogućnostima estetskoga i umjetničkoga izraza u kašupskom jeziku. Skepsu Derdowskoga koji je smatrao da kašupski nema sredstava za oblikovanje ozbiljne, klasične književne tvorbe, opovrgnuo je već njegov mlađi suvremenik Majkowski koji je u svojoj priči o Remusu na najbolji način iskoristio postojeće i oblikujući neologizme, pronašao nove izražajne mogućnosti kašupskoga. U traženju novih leksičkih rješenja mnogi su autori, kao npr. leksikograf B. Sychta, koji je poznat i kao dramski pisac, inzistirali na očuvanju autentične kašupske osnovice s izabranim leksičkim, frazeološkim i sintaktičkim elementima njezine *književne* nadgradnje, dok su pojedini posezali za gradom iz drugih slavenskih jezika (F. Grucza) pa i za germanizmima (A. Budzisz, J. Bilot). Neki su autori (J. Trepczyk, djelomice A. Nagel) akceptirali i sjevernokašupske fonetske i morfološke specifičnosti koje se u govornom kašupskom ne pojavljuju. Suvremeno stvaralaštvo (J. Trepczyk, A. Nagel, J. Drzeżdżon, S. Pestka, S. Janke i dr.) potvrđuje da su kašupski pisci, krenuvši vlastitim putem, uspjeli sačuvati autentičnu kašupštinu i izgraditi novi književni izraz (prije svega leksički) na načelima koja je odredio još Majkowski. Taj jezik najbolje prezentiraju Sychtin i Trepczykov rječnik (Breza 1994: 17).

Odražavajući kašupsku društvenu zbilju, cjelokupna kašubološka literatura i kašupsko književno stvaralaštvo dopuštaju da se danas govori i o kašupskom književnom jeziku *in statu nascendi* (Zieniukowa 2001: 67), što bi prema Brozoviću značilo – u procesu standardizacije. Međutim, budući da uspostava statusa književnoga (standardnoga) jezika po definiciji nije jezikoslovno pitanje, ishod toga procesa neće ovisiti o jezikoslovcima, ma koliko oni u njemu sudjelovali, nego prije svega o nizu izvanjezičnih – društvenih, odnosno političkih čimbenika. Pitanje je koliko na status kašupskoga u budućnosti mogu utjecati sami Kašubi²³ – aktivnim i sustavnim njegovanjem svoga jezika i svoje književnosti. Činjenica je da, unatoč značajnim pozitivnim pomacima u tome smislu, kašupski kao manje rabljeni jezik²⁴ ostaje pod dominacijom poljskoga kao prestižnoga, optimalno standardnoga, k tome još i srodnoga jezika.²⁵ Kako će se kašupski razvijati komunikacijski s obzirom na današnji asimetrični bilingvizam Kašuba, koji ide u korist poljskoga jezika? Je li emocionalna i kulturna motivacija za očuvanje kašupskoga dovoljno jamstvo za njegov opstanak? Pitanja koja postavlja J. Zieniukowa (2003: 93) sublimiraju dvojbe mnogih kašubologa, koji otvoreni problem sociolingvističkoga statusa kašupskoga idioma ostavljaju budućnosti.

23 A. Majewicz u: *Problem statusu językowego kaszubszczyzny* (1992: 36).

24 Kao regionalni jezik (regiolekt) u Poljskoj kašupski se svrstava u tzv. manje upotrebljavane jezike, kako ih definira »The European Bureau for Lesser Used Languages« (EBLUL).

25 Usporedba kašupskoga (u odnosu na poljski) s lužičkosrpskim književnim (!) jezicima naspram nesrodnoga njemačkoga potvrđuje relativnost društvene prestižnosti tzv. manje upotrebljavanih jezika (Zieniukowa 2003).

Literatura

- Breza, E. (1994), Kaszubszczyzna wśród języków słowiańskich, jej status językowy, *Kaszubszczyzna w świecie*, Wejherowo 1994.
- Cassubia Slavica. Internationales Jahrbuch für Kaschubische Studien I/2003.*, ur. M. M. Bobrowski, M. Kwidziński, H. Toby, Cassubia Slavica e. V. Hamburg; Kaschubische Studien / Kaszëbsczé studia / Kashubian Studies / Studia Kaszubskie, Aschenbeck & Isensee Universitätsverlag Oldenburg 2003.
- Cybulski, M., Wosiak–Śliwa, R. (2001.), *Ūczimë sã pò kaszëbskù*, Gdańsk 2001.
- Дуличенко, А. Д. (1997), Славянские литературные микроязыки и проблема литературной кашубщины, *Образ языковой стоваńskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe*, Warszawa 1997., str. 227–246.
- Encyklopedia wiedzy o języku polskim* (1978), ur. S. Urbańczyk, Ossolineum; Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1978.
- Encyklopedia języka polskiego* (1999), ur. S. Urbańczyk, M. Kucala; Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk 1999.
- Języki mniejszości i języki regionalne* (2003), ur. E. Wrocławska i J. Zieniukowa, Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Instytut Slavistyki PAN, Warszawa 2003.
- Kaszubi. Dzieje i kultura* (1992), ur. T. Bolduan, Gdańsk – Wejherowo 1992.
- Kaszubszczyzna. Kaszëbizna* (2001), Najnowsze dzieje języków słowiańskich, ur. E. Breza, Opole 2001.
- Kaszubszczyzna w świecie* (1994), Materiały z konferencji naukowej – Jastrzębia Góra 1–2 X 1993, ur. J. Samp, Wejherowo 1994.
- Majewicz, A. F. (1989), *Języki świata i ich klasyfikowanie*, Warszawa 1989.
- Obracht–Prondzyński, C. (2003), Język w systemie wartości Kaszubów, *Języki mniejszości i języki regionalne*, Warszawa 2003., str. 238–246.
- Obraz językowy stowańskiego Pomorza i Łużyc. Pogranicza i kontakty językowe* (1997), ur. J. Zieniukowa, Warszawa 1997.
- Popowska–Taborska, H. (1980), *Kaszubszczyzna. Zarys dziejów*, Warszawa 1980.
- Popowska–Taborska, H., Boryś, W. (1996), *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa 1996.
- Problem statusu językowego kaszubszczyzny* (1992), ur. E. Breza, Gdańsk 1992.
- Słownik kaszubski Floriana Ceynowy* (2001), ur. J. Treder i H. Popowska–Taborska, Biblioteka kaszubska, Wejherowo – Rumia – Pelplin 2001.
- Zieniukowa, J. (2001), Evolucja poglądów na status kaszubszczyzny, *Kaszubszczyzna. Kaszëbizna*, Najnowsze dzieje języków słowiańskich, ur. E. Breza, Opole 2001., str. 61–70.
- Zieniukowa, J. (2003), Pojęcie aksjologiczne »prestiz« a społeczna sytuacja języków mniej używanych – casus łużycy i kaszubszczyzny, *Języki mniejszości i języki regionalne*, Warszawa 2003., str. 79–98.

The Cassubians speak Cassubian, but who else is interested in it apart from them?

Social changes at the beginning of the 1990's enabled an actualization of the up to that time suppressed and very often politically tabooed issues concerning specific ethnic groups, their cultural specifics, their languages and literatures. To such ethnic groups belongs also the Cassubian ethnic group which has been using its own idiom up to the present day. The interest of Slavic studies for the Cassubian language has recently increased. Within this framework, this paper presents an outline of the genesis and possible solutions of the Cassubian linguistic problem.

Ključne riječi: kašupsko narječje, kašupske studije, slavenski jezici, dijalektologija

Keywords: Cassubian dialect, Cassubian studies, Slavic languages, dialectology